

MAHMUD SA'DIY FAOLIYATI VA UNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

*Ibrohimova Aziza Tohirovna**O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti
Bosma OAV jurnalistikasi yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mahmud Sa'diyning o'ziga xos muharrirlik maktabi alohida va maxsus tahlilga, tadqiq etishga va o'rganishga loyiq. Hozirgi axborot asri jarayonlari an'anaviy ommaviy axborot vositalari tushunchasiga, matbuot va tahririyat tushunchasiga o'zgartirishlar kiritib yubordi. Axborot texnologiyalari misli ko'rilmagan darajada o'zgardi. Ma'lumot to'plash, uni matbuotda e'lon qilishga yaroqli "tayyor ashyo"ga, ya'ni materialga aylantirish ayrimlarning nazarida jo'n bir yumushga aylanib qolgandek tuyulmoqda. Vaholanki, dolzarb va muhim mavzu tanlashdan tortib, uni haqiqiy muallifiga yozdirish, maqolani tahrir qilib, gazeta sahifasiga joylashtirishgacha bo'lgan jarayon g'oyat murakkab jarayondir. Mahmud Sa'diy bu ishlarning mukammal o'zlashtirgan ustoz mutaxassislardan hisoblanadi.

Kalit so'zlar: so'z, she'riyat, professional mahorat.

Mahmud Sa'diy o'zbek jurnalistikasida o'ziga xos muharrirlik maktabini yaratgan kamyob ijodkorlardan. Kamyob deganimizning sababi Mahmud Sa'diy kabi professional, o'z sohasida yaxshi muharrir sifatida dovuq qozongan, o'ziga hos tahrir maktabini yaratgan mutaxassis kam uchraydi. Sa'diy domlaning o'zbek matbuoti, noshirlik sohasi, adabiyotshunoslik va tanqid borasidagi olib borgan faoliyati nihoyatda sermahsuldir. U ko'plab maqola va tadqiqotlari, adabiy-tanqidiy maqolalar va suhbatlari bilan matbuotimiz va adabiyotimiz rivojiga ulkan xissa qo'shdi. "Sharq yulduzi" jurnalida adabiy xodim, bo'lim mudiri, "Guliston" jurnalida katta adabiy xodim, bo'lim mudiri, "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida bo'lim mudiri, "Ma'rifat" gazetasida maxsus muxbir, sharhlovchi, bo'lim muharriri vazifalarida faoliyat ko'rsatdi. So'nggi vaqtlarda "Ma'rifat" gazetasida ishlash bilan birga uzoq yillar davomida O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti xalqaro jurnalistika fakulteti talabalariga "Tahrir san'ati" dan dars berdi.

Ma'lumki, muharrirlik ishi - murakkab ish. Chop etilayotgan publisistik material yoki kitobning bosh fazilati — mazmuniga, jumladan, tahrir saviyasiga bog'liq bo'ladi. Asarning ilmiy va ma'naviy saviyasi, ravon uslubi, to'g'ri imlosi uning taqdirini, umrini belgilab beradi. Mahmud Sa'diy materialni shoshmasdan tahrir qiladigan sinchkov muharrir edi. U umr bo'yi o'z g'alar mehnatini yuzaga chiqarish uchun zahmat chekdi. So'z mulkini himoya qildi. Talabchan bu muharrir o'ziga va o'z g'alarga talabchanligi orqali shuhrat qozondi. Millat ma'naviyatini yuksaltirishni bosh a'moli deb bildi. Mahmud Sa'diy o'zining Vahob Ro'zimatovga bag'ishlangan "So'z zargari" nomli maqolasida "Dunyoda odamzod uchun keraksiz birorta ham kasb yo'q. Hammasi o'z o'rnida zarur. Biroq shunday kasblar borki, ular alohida qobiliyatni, ulkan fidoiylilikni, odamlar o'zligidan kechishni, o'zini o'ylamaslikni talab qiladi. Tarjimonlik, muharrirlik, noshirlik, jurnalistlik ana shunday kasblardan"¹ deydi. Sa'diy domla ana shu o'zi sanab o'tkan barcha sifatlarning egasi edi. Zamondoshlari, yaqinlari

¹ Саъдий М. Фикр кудрати. – Тошкент, Таълим – медиа. 2019 йил, 132-бет.

Mahmud Sa'diy qalami tahriridan chiqqan material, maqola, asarlar kamchiliksiz, mukammal matn ko'rinishiga kelishini ta'kidlaydilar. Bu borada muharrirning ishi juda murakkab. Uning muallif bilan ishlashdagi mahorati, sabr-toqati, keng fe'lligi alohida mavzu. Aslida, tahrir muallifning fikrini qaychilash emas, tahrir – muallif aytmoqchi bo'lgan, lekin o'xshatib ifodalay olmagan fikrlariga yo'l ochish demakdir. So'zga, jumлага sayqal berish, so'z sehri va jozibasini his qilish, mulohazalarni izchil ravishda bayon etish, ortiqcha va o'quvchi e'tiborini muhimdan chalg'itadigan nomuhimlardan voz kechish deganidir. Mahmud Sa'diy bir suhbatda o'zining nima uchun tahrirga o'tib ketgani sababini shunday izohlaydi: “Nima uchun tahrirga o'tib ketganimning sababini aytsam. Universitetga kirish imtihonlariga tayyorlanayotganimda, tarix fanini o'zlashtirayotib, bir haqiqatni angladim. O'qiyman, O'rta Osiyo tarixi – 3-4 bet. Kavkaz tarixi, Urartudek davlat qurilgan joylar tarixi ham uch-to'rt bet. Hammasi – Rossiya tarixi. I-ye, bu “SSSR tarixi” emas, “Rossiya tarixi”-ku, degan fikr keldi miyamga. Nega bizning xalqimiz kamsitilishi kerak? O'sha paytda o'z yo'limni qariyb belgilab olganman: men o'z elimga xizmat qilishim kerak. Shu jihatdan idealistligimcha qolgan bo'lsam kerak. Idealist edim. Masalan, o'ylandim: shamni kim kashf qilgan? Buni hech kim bilmaydi, lekin sham odamlarga xizmat qiladi. Yoki qora chiroq. Qora chiroq ham kashf qilingan. Kim ixtiro etgan uni? Bilmaymiz. Lekin Yevropada lampochkani kim o'ylab topgani ma'lum. Men mana shu nomi yo'q bo'lib ketgan, lekin ishi qolgan odamlarning yo'lidan bormoqchi bo'ldim. Bu – yaxshi, lekin odamning o'ziga foydasiz”². Mahmud Sa'diy muharrirlik maktabining ana shu fazilatlarini sanab o'tilar ekan, ustozning qalamga sadoqati, tahrirdagi haloligi matbuotga, matbuot so'ziga, matbuot sahifalarida nomlari ko'rindigan juda ko'plab mualliflarga sadoqati va haloligiga aylanganini alohida ta'kidlash joiz.

Mahmud Sa'diyning o'ziga xos muharrirlik maktabi alohida va maxsus tahlilga, tadqiq etishga va o'rganishga loyiq. Hozirgi axborot asri jarayonlari an'anaviy ommaviy axborot vositalari tushunchasiga, matbuot va tahririyat tushunchasiga o'zgartirishlar kiritib yubordi. Axborot texnologiyalari misli ko'rilmagan darajada o'zgardi. Ma'lumot to'plash, uni matbuotda e'lon qilishga yaroqli “tayyor ashyo”ga, ya'ni materialga aylantirish ayrimlarning nazarida jo'n bir yumushga aylanib qolgandek tuyulmoqda. Vaholanki, dolzarb va muhim mavzu tanlashdan tortib, uni haqiqiy muallifiga yozdirish, maqolani tahrir qilib, gazeta sahifasiga joylashtirishgacha bo'lgan jarayon g'oyat murakkab jarayondir. Mahmud Sa'diy bu ishlarning mukammal o'zlashtirgan ustoz mutaxassislardan hisoblanadi. Asqad Muxtor rahbarlik qilgan yillarda “Guliston”jurnalining hech bir sahifasi o'quvchilar e'tiboridan chetda qolmas, buning asosiy sabablaridan biri tahririyatda o'sha davrning yetuk adiblari, shoirlari, publisistlari va, albatta, muharrirlari (Mahmud Sa'diy bo'limga muharrirlik qilgan) to'planishganida edi.

Bir suhbatda juda ko'p yillardan buyon matbuotda ishlab kelishimni ta'kidlab,

² Сўз хизматида кечаётган умр. Таниқли муҳаррир Махмуд Саъдий билан суҳбат. Суҳбатдош Каромат Муллаҳўжаева //Xurshid Davron kutubxonasi.html

harfoʻrligu, tinish belgilari bilan qurshab oʻtirish joningizga tegmaydimi, zerikmaysizmi, undan koʻra, bemalol, kattaroq narsa yaratishga harakat qilsangiz boʻlmaydimi, deya soʻrab qoldi jurnalistlardan biri. Chindan bu qiziq narsa. Masalan, shunaqa ishlar bor, avval ham aytganman shuni men qilmasam, hech kim qilmaydi. Maydaroq ishlar bor. Birov ularni nazariga ilmaydi. Holbuki, oʻsha mayda narsadan katta narsa paydo boʻlishi mumkin. Ayniqsa, tahrir ishiga oʻrgangan odam uchun bu ish hayotining mazmuniga aylanib qoladi. Odam havodan nafas olmasa turolmagandek, siz xatoni koʻrsangiz tuzatgingiz kelaveradi. Koʻzingiz shuni koʻradi-da. Oltmish uchinchi yillar edi, shekilli, uchinchi kursda oʻqib yurardim. Amaliyotga borganimda Laziz Qayumov raxmatli meni gazetaga ishga olgan. Besh olti oy “Oʻzbekiston Madaniyati” (hozirgi “Oʻzbekiston adabiyoti va saʼnati”) gazetasizda men revizor - korroktor boʻlib ishlaganman. Gazeta chiqishdan avval uni ham oʻqiydi. Korrektor va navbatchi muharirdan keyin revizor - korrektor oʻqib qoʻl qoʻymasa, gazeta chiqmaydi. Meni Laziz aka shu ishga qoʻygan. Qisqasi bu kasbni men bilibmi, onglimi - ongsizmi, yaxshi koʻrib ishlaganman, ishlayman. Mening prinsipim - bir ishni qilsam yo zoʻr qilib bajarishim kerak, yo umuman qoʻl urmasligim kerak. Bu ehtimol, yaxshi emasdir. Lekin chala- chulpa bajarganidan, yaqinlashmagan maʼqul, deb bilaman. Shu maʼnoda maksimalistman. Yo bir ishni yaxshilab amalga oshirman, yo umuman yaqin yoʻlamayman. Men ham ongli hayotimning asosiy qismni ana shu yuksak sanʼatiga xizmat qilishga bagʻishlanganimdan sira afsuslanmayman. Baholi qudrat qilgan mehnatim oʻzbek adabiyoti, sanʼati va matbuoti ravnaqiga ozmi-koʻpmi yaragan boʻlsa, demak, umrim bekorga oʻtmayotgan ekan. Bu kimgadir gʻalatiroq eshtilaru lekin shu ishni men qilmasam, boshqa hech kim qilmaydi, ehtimol, qilolmas ham, degan tushuncha bor. Shunday yoʻl tutganimda, ishim roʻyobga chiqarishga harakat qilaman. Maqsad har xil boʻladi-da. Birov oʻzini koʻtarish bilan shugʻullanadi, birov boshqalarni... Bir adib lutf qilib, allaqanday kimsalardan daholarni yaratishga intiladi deb aytgan edi. Bunda jon bor. Chunki umr boʻyi toʻgaraklar ochishimdan maqsad ham kimnidir roʻyobga chiqarish. Hudoga shukur. Shu ishni ham qilib kelyapman¹.

Mahmud Saʼdiyning davlatimiz tomonidan Oʻzbekiston Respublikasida xizmat koʻrsatgan jurnalist unvoniga munosib koʻrilgani uzoq yillik halol va fidokorona mehnatlarining ulkan eʼtirofidir. Bunday koʻnikmaga hech bir jurnalist yoki muxbir toʻsatdan erishib qololmaydi. Buning uchun yillar kerak boʻladi, tajriba toʻplash, malaka orttirish, eng muhimi, muharrirlik kasbiga ixlos va mehr-muhabbat qoʻyish zarur boʻladi. Mana shunday muharrirlik maktabini qadrlagan koʻplab yoshlar Mahmud Saʼdiydan saboq oldilar. Taniqli yozuvchi Omon Muhtor M.Saʼdiy haqida shunday deydi: “Mahmud akani talabalik yillaridan bilaman. Koʻpchilik talabalar kitob qoʻltiqlab yurardi. Tabiiy hol! Ammo Mahmud akani kitobsiz yurgan holda tasavvur qilish qiyin edi. Hozir ham shunday! Balki, samimiy kulib yuborarsiz, koʻcha-koʻymi, hattoki biron toʻy yoki marosimmi, kitob qoʻltiqlab kelgan kishini koʻrsangiz, bilingki, bu – Mahmud Saʼdiy! Kitob – Mahmud aka vujudining «ajralmas bir boʻlagi»ga aylanib ketgan. Mahmud aka katta maʼnoda savodli olim. Sharqdan tushasizmi, Gʻarbdanmi, duch kelgan mavzuda suhbatlasha olasiz. Har bir soʻzni dalil, isboti bilan, mantiq tarozisida tortib gapiradi. U kazo-kazo olimlarni (yashirib nima qildik, adiblarni

¹ Саъдий М. Фикр кудрати. –Т.: Таълим медиа, 2019. –Б. 45.

ham) «terlatib» qo‘ygan paytlarni ko‘rganman. Hayotda nodonlik va bilimsizlik hech qachon bahsda aql va bilimdan g‘olib kelolmaydi! Mahmud Sa‘diy buni o‘z misolida ko‘rsatgan shaxs”.

Mahmud Sa‘diyning shaxs sifatida va mutaxassis sifatida shakllanishida kitobning roli juda katta bo‘lgan. Kitob - insoniyat tan olgan nihoyatda qudratli kuch. Ulug‘ yozuvchilardan biri “O‘zimda qanaqangi yaxshi fazilatlar bo‘lsa, hammasi kitobdan”, deydi. Bu – bejiz emas. Kitob Mahmud Sa‘diy domlaning go‘daklik paytimdayoq hayotida qandaydir o‘zgarish yasagan. “O‘shanda 4-sinflarda o‘qir edim. Qishlog‘imizda yetti yillik maktabning kutubxonasi bor edi. O‘sha kutubxonaga borganimda, javonlardan birida “Navoiy” romaniga ko‘zim tushgan. Chiroyli muqovalangan kattagina kitob. Roman menga o‘sha paytda judayam katta ta’sir qilgan. Romanda Navoiy deysizmi, Sultonmurod deysizmi, shunaqangi zo‘r obrazlar borki, ularga qaraganda o‘zimizning qishloqning jaydari odamlari ko‘zinga qumursqalar kabi kichkina bo‘lib ko‘ringan. Men Navoiydek bo‘lishni xohlagan bo‘lsam kerak-da. Kitob ta’sirida ancha payt o‘zinga kelolmay yurganman. Hayot boshqa, kitob boshqa... Mening tushunchalarimga, romanlardan olgan taassurotlarim to‘g‘ri kelmaydi. Hatto daftarim bo‘lar edi. Eng yaxshi-yaxshi fikrlarni ko‘chirib yurardim. “Navoiy” romanidan ko‘p so‘zlarni, ko‘p hikmatli gaplarni ko‘chirib ham olganman. Hozir uni o‘qisam, boshqacharoq fikrda bo‘lishim mumkin... “Bolalikda olingan bilim toshga o‘yilgan yozuvga o‘xshaydi, hech o‘chmaydi”, deyishadi. Haqiqatdan ham to‘g‘ri fikr. “Navoiy” romanini o‘qib, shunaqa katta taassurot olganman”¹.

Doimiy mutolaa, mushohada yuritishga intilish bolalikdan Mahmud Sa‘diy xarakterida shakllanib boradi. Kitoblar dunyosiga kirish, tanishish bilim olish uchun, dunyoni anglash uchun, odamlarni tushunish uchun, o‘sha hayotning maromi qanday borayotganini, jarayonlar mohiyatini bilish uchun juda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki insoniyat bor ekan, unga kitob hamroh bo‘ladi doim. Kitob haqidagi fikrlar ham, bu haqdagi mulohazalar ham, bu haqda o‘ylaydigan o‘ylar ham hech to‘xtamaydi, davom etadi.

“Har kim qandaydir bir kasbni tanlaydi. Mening tushunishimcha, odam bir kasbni egallashga kirishar ekan, uni ipidan ignasigacha bilib, shu ishning ustasi bo‘lishi kerak, professional bo‘lishi kerak. Agarda inson o‘z sohasida professional bo‘lsa, hayotda qoqilmaydi, qayerda bo‘lsa ham, mehnati orqasidan ro‘shnolik ko‘radi. Viktor Vetkovichning bir kitobi bor, “Длинны́е пи́сма» degan. O‘shanda o‘tgan asrning 18-20 yillaridagi Volga bo‘yidagi ocharchilikdan avval, Neverovning romani bor, “Ташкент – город хле́бны́й”. Bir o‘qib ko‘ringlar. Vetkovich yozadiki, do‘konlar eshigi ip bilan bog‘lab tashlab ketilardi, qorovul yo‘q edi... Mana shunday halol ajdodlarimiz bo‘lgan. Xalqni poklash kerak, yuragini, ongini tozalash kerak. Bunda kitobning o‘rni juda katta”. Domlaning fikricha kitoblar xalqning xalq bo‘lib shakllanishida ham katta o‘rin tutadi.

Kitobdan birinchi maqsad – odamni shaxs sifatida shakllantirish. Bunda birov kelib sizni shakllantirib, sizni kamol toptirmaydi. O‘zingiz qilishingiz kerak hamma ishni. O‘zingiz. Navoiyning mashhur baytlaridan birini esingizga solmoqchiman:

¹ Саъдий М. Фикр кудрати. –Т.: Таълим медиа, 2019. –Б. 4.

*“O‘z vujudingga tafakkur aylagil,
Har ne istarsen, o‘zungdin istagil”.*

Demak, odamning o‘ziga da‘vat qilyapti. Islomda ham borku, juz‘iy ixtiyor degan. Juz‘iy ixtiyor, xudodan, degan gap bor. Lekin bandasiga imkoniyat ham berilgan. Shu imkoniyatdan foydalanish kerak. Bitta shu imkoniyatdan foydalanib, Burhoniddin Marg‘inoniy “Hidoya”ni yaratdi. Chunki ilgari bo‘ldi, fiqh, masalan, islom qonunshunosligi shu bilan tugadi, degan joyda o‘sha tirqishni topib “Hidoya”ni yaratdiki, butun musulmon olamini kengaytirib yubordi. Juda katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Bu ham bizning zaminimizda bo‘ldi. Biz mana shunday buyuk bobolarimiz bilan faxrlanishimiz kerak. Faxrlanib yuraverishning o‘zi kifoya qilmaydi. Avlodlar davom ettirishi kerak. Davom ettirmasak, u odamlarning avlodi emasmiz.

Kitoblar odamlarni hamjihatlikka, birdamlikka chaqiradi. Kitoblar odamlarning ko‘nglini yaqinlashtiradi. Ko‘nglini yaqinlashtirgani, demak, o‘zgartirgani shu-da. Bir millat vakili boshqa millat vakilining yuragini bilsa, uning ko‘nglini bilsa... dunyoda qanaqangi yaxshi odamlar bor. Hamma, hamma xalq yaxshi. Eng sara kitoblarda, badiiy jihatdan baquvvat kitoblarda, hayotni haqqoniy tarzda tasvirlagan kitoblarda barcha xalqlarga tegishli ezgu g‘oyalar bor. Mana shu g‘oyalar odamlarni birlashtiradi, tarbiyalaydi. Bitta misol keltirishim mumkin. “Chin inson haqida qissa”. Boris Polevoyniki. Eron islom inqilobining dohiysi Hayotulla Humayniy B.Polevoyning “Chin inson haqida qissa” kitobi haqida shunaqangi yaxshi fikrlar yozadi. Aslida islom bilan sobiq sovet mafkurasini o‘rtasida qanchalik katta farq bor, deysiz. Humayniy esa uning mafkurasini qo‘ying, deydi. Uning irodasi, matonati, uning qahramonligi, fidoiyligidan o‘rnak olish kerak, deydi. Oyog‘i yo‘q, dushmanga, fashizmga qarshi, yovuzlikka qarshi kurash olib boradi. Albatta, zo‘r asar millat tanlamaydi.

Kitob millatning ko‘zini ochishi kerak. Ko‘zi ochiq odam hayotning baland-pastliklarini to‘g‘ri baholay oladi.

Bobolarimiz kitoblarni o‘qib, ulug‘ ishlar qilgan, ulug‘ darajaga yetgan”, deydi Ustoz. U millat yoshlarini bobolarga munosib bo‘lishga da‘vat etadi. Bu faqat o‘qish-izlanish bilan amalga oshishi mumkinligini ta’kidlaydi. Har bir o‘zbek o‘qishi kerak bo‘lgan milliy va dunyo adabiyoti namunalaridan 100 tasini ajratib, ro‘yxat tuzib, chop ettirdi. Kasbga oid va turli ensiklopedik mazmundagi kitoblarni o‘qish zaruratini tushuntirib berdi. Kitob o‘qishga, ilm olishga monelik qiladigan har qanday to‘siqlarga qarshi gohida maqolalari, gohida teleradio dasturlardagi chiqishlari orqali kurash olib bordi. Tarixni, ajdodlarni bilmaslik, qiziqmaslik holatlarini ko‘rganda, millat ma’naviyatiga salbiy ta’sir etadigan ishlarni qilayotgan rahbarlarning yuziga qattiq-qattiq aytdi e’tirozlarini. O‘z sohasida eplab yangi ilmiy maqola yoza olmaydigan akademigu professorlar ustidan ochiqchasiga kuldi. Shu bois uni xushlamaydiganlar ham topiladi... Adabiyot, adabiyotshunoslik Mahmud Sa’diy faoliyatining ajralmas qismidir. Uning adabiy-tanqidiy maqolalari va suhbatlarini o‘z ichiga olgan «Teran tomirlar» kitobi haqida O‘zbekiston Qahramoni, atoqli adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov fikr yuritar ekan, kitobning boshqa munaqqidlar kitoblaridan bir necha xususiyatlari bilan ajralib turishini, madaniy hayotimizda o‘z o‘rniga ega ekanligini alohida ta’kidlagandi. Munaqqidligidan tashqari Ustozning mohir muharrirligi “Sharq yulduzi”, “Guliston” jurnallari, “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati”, “Hurriyat” gazetalarida sezilarli natijalar berganini hamkasblar ta’kidlashadi. Uning mahorati

“Ma’rifat” gazetasining mazmunini yaxshilashda ham ish bermoqda. Mahmud Sa’diy 1998 yildan buyon har yili uch oy davomida tahririyatning yosh jurnalistlari, jurnalistika fakultetlarining ma’naviy-ma’rifiy yo‘nalishga ixtisoslashishni niyat qilgan talabalari uchun o‘zining mahorat maktabini o‘tib berdi, aytish mumkinki, uning yordamida mavzular tanlash, maqolalar yozish, mualliflar bilan ishlash, tahrir masalalari ancha yaxshilandi. So‘zni his qilish va anglash, uni o‘z o‘rnida qo‘llash kabi tahrirning o‘ziga xos jihatlarini ustozdan o‘rgangan yoshlar juda ko‘p.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сўз хизматида кечаётган умр. Таниқли муҳаррир Маҳмуд Саъдий билан суҳбат. Суҳбатдош Каромат Муллахўжаева //Xurshid Davron kutubxonasi.html.
2. Саъдий М. Фикр қудрати. –Т.: Таълим медиа, 2019. –Б. 4.